

N A R O D Z I N Y R Z E C Z P O S P O L I T E J K R A K O W S K I E J

RELACJE • OBRAZY • WSPOMNIENIA

pod redakcją
Moniki Stankiewicz-Kopeć
i
Tadeusza Budrewicza

Akademia Ignatianum w Krakowie
Wydawnictwo WAM

Kraków 2016

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2016
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 39 99 620
wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Recenzenci

Prof. dr hab. Kazimierz Karolczak (część historyczna)
Prof. dr hab. Jarosław Ławski (część literacko-kulturowa)

Redakcja

Anna Grochowska-Piróg

Projekt okładki i stron tytułowych
PHOTO DESIGN – Lesław Sławiński

ISBN 978-83-7614-256-2 (AIK)
ISBN 978-83-277-1231-8 (WAM)

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl
www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA
tel. 12 62 93 260
e.wydawnictwowam.pl

SPIS TREŚCI

Od Redakcji	7
<i>Tomasz Homa SJ</i> Wprowadzenie. Wolne, niepodległe i ściśle neutralne Miasto Kraków w doniesieniach „Gazety Krakowskiej” (16 lipca – 22 października 1815 r.) ..	9
<i>Tomasz Gąsowski</i> Rzeczpospolita Krakowska – ostatni skrawek wolnej Polski	17
<i>Zofia Żukowska</i> Pocztą w Wolnym Mieście Krakowie	33
<i>Bogusław Dopart</i> „Poświętne ojcowisko”. Program kultury narodowej Jana Pawła Woronicza: lata krakowskie (1816-1828)	51
<i>Stanisław Cieślak SJ</i> Korespondencja Księdza Biskupa Jana Pawła Woronicza i Wincentego Raciborskiego SJ	73
<i>Paweł Sobol</i> Kaznodziejstwo biskupa krakowskiego Jana Pawła Woronicza a uroczy- stości narodowe w latach 1816-1828	95
<i>Mieczysław Rokosz</i> Krakowski pogrzeb i mogiła Kościuszki. Dwa obrazy	111
<i>Magdalena Sadlik</i> „Tu nie wymowy lecz malarskiego trzeba pędzla (...)” – wokół dwóch krakowskich pogrzebów: księcia Józefa Poniatowskiego i Jana Pawła Woronicza	123
<i>Tadeusz Budrewicz</i> Dzieje malowane i ich opisanie (Michał Stachowicz i Paweł Czajkowski)	137
<i>Edyta Gracz-Chmura</i> Visum et repertum. Rzeczpospolita Krakowska okiem dziewiętnasto- wiecznych satyryków	155
<i>Renata Stachura-Lupa</i> Głosem kobiecym. Anna Libera „Krakowianka”	173
<i>Justyna Chłap-Nowakowa</i> Pieśniarz, prześmiewca, Tyrteusz. Edmund Wasilewski – poeta Wolnego Miasta Krakowa	185

Monika Stankiewicz-Kopec

„Cały ten widok czarodziejską różdżką zgotowany”. Perswazyjność relacji
z podróży do Krakowa Klementyny z Tańskich Hoffmanowej 221

Bibliografia 245

**Aneks: Portrety krakowian z okresu Rzeczypospolitej Krakowskiej
przypisywane Józefowi Peszce (ze zbiorów Polskiej Akademii
Umiejętności w Krakowie)** 259

Paweł Taranczewski

Słowo wstępne 261

Indeks nazwisk 293

WPROWADZENIE

Wolne, niepodległe i ściśle neutralne Miasto Kraków w doniesieniach „Gazety Krakowskiej” (16 lipca – 22 października 1815 r.)

W dniu 16 lipca 1815 roku wydawana w Krakowie przez Jana Antoniego Maya „Gazeta Krakowska” rozpoczęła publikację Traktatu Przyjaźni zawartego w Wiedniu 21 kwietnia 1815 roku między Cesarzem Wszech Rosji Carem Aleksandrem I oraz Królem Prus Fryderykiem Wilhelmem III¹. Wspomniany Traktat, a dokładniej jego pierwsza część, ogłoszona w owym niedzielnym wydaniu „Gazety Krakowskiej”, zdawała się nie zapowiadać niczego szczególnie ważnego dla obywateli Miasta Krakowa, od prawie sześciu już lat leżącego w granicach Księstwa Warszawskiego, do którego został dołączony na mocy postanowień pokoju zawartego w dniu 14 października 1809 roku w Schönbrunn między Francją a Austrią².

Traktat ów, jako wyraz tworzenia nowego porządku europejskiego przez zwycięskie mocarstwa w wojnie z napoleońską Francją, być może wzbudził zainteresowanie krakowian, kiedy w kolejnym, środowym wydaniu „Gazety Krakowskiej” z dnia 19 lipca, pod nagłówkiem „Z War-

¹ Zob. „Gazeta Krakowska” Nro 57. Z Krakowa Dnia 16 Lipca 1815 Roku W NIEDZIELE, s. [689]–691 (zachowano pisownię oryginalną).

² W związku z zawartym w Schönbrunn traktatem pokojowym między Francją i Austrią, „Gazeta Krakowska” donosiła: „JO. Xzję Naczelny Wódz, zlecił ogłosić następujący rozkaz dzienny: *W Schönbrunn dnia 14 Października 1809.* Pokój na dniu dzisiejszym 14tego Października o 9tej godzinie z rana przez Hrabiego Champagny, Ministra Spraw Zagranicznych Najjaśniejszego Cesarza Francuzów, Króla Włoskiego, a Xcia Lichtenstein pełnomocnika Cesarza Austriackiego podpisany został”. „Gazeta Krakowska” Nro 86. We Środę Dnia 25. Października 1809, s.b.n. [1073].

szawy d. 8 Lipca” czytelnicy znaleźli „Dalszy ciąg Traktatu Przyjaźni zawartego w Wiedniu d. 21 Kwietnia (3 Maia) 1815 między N. Cesarzem Wszech Rossyy i N. Królem Pruskim”. W nim zaś Artykuł drugi, który stanowił co następuje: „Miasto Kraków uznane iest za wolne i niepodległe, wraz z okręgiem oznaczonym, w dodatkowym wspólnie podpisanym traktacie, między dworami Rossyyskim, Austryackim, i Pruskim”³.

W dniu 26 lipca 1815 roku „Gazeta Krakowska” pod nagłówkiem: „Z Warszawy d. 8 Lipca” upubliczniła „Traktat Przyjaźni zawarty w Wiedniu d. 21 Kwietnia (3 Maia) 1815 między N. Cesarzem Wszech Rossyy i N. Cesarzem Austrii, Królem Węgierskim i Czeskim”. Artykuł czwarty tego Traktatu zawierał słowo w słowo znaną nam już wieść dotyczącą Krakowa: „Miasto Kraków uznane iest za wolne i niepodległe, wraz z okręgiem, oznaczonym w dodatkowym wspólnie podpisanym traktacie między dworami Rossyyskim, Austryackim i Pruskim”⁴.

Tym, co różniło oba przytoczone Artykuły, były jedynie inaczej postawione znaki interpunkcyjne, które jednak nie zmieniały ich sensu. Natomiast tym, co łączyło ogłoszenie obu wspomnianych Traktatów na łamach „Gazety Krakowskiej” był fakt, że ta, publikując zarówno Traktat rosyjsko-pruski, jak i rosyjsko-austriacki, powyższemu postanowieniu dotyczącemu Krakowa nie poświęciła ani jednego słowa komentarza, ograniczając się wyłącznie do suchego podania ich do publicznej wiadomości.

W dniu 2 sierpnia 1815 roku czytelnicy „Gazety Krakowskiej” mogli na jej pierwszej stronie przeczytać:

My Alexander I. Z Bożej łaski Cesarz i Samowładca Wszech Rossyy, Moskwy, Kijowa, Włodzimierza, Nowogrodu, Car Kazanu, Car Astrachanu, Król Polski, Car Syberski, Car Chersońsko-Taurycki, Pan na Pleskowie, i Wielki Książę Smoleński, litewski, Wołyński, Podolski, i Finlandzki, Xiażę Estoński, Inflantski, Kurlandzki, i Semigalski, Żmudzki, Białostocki, Karelski, Twerski, Jugorski, Permiyski, Wiatcki, Bułgarski, i innych. [...] Panuiący nad całą stroną Północną. [...] &c. &c. &c. wiadomo czyniemy ninieyszem, iż za wspólnym układem między Nami, N. Cesarzem Austrii, Królem Węgierskim i Czeskim, i N. Królem

³ *Traktat Przyjaźni zawarty w Wiedniu d. 21 Kwietnia (3 Maia) 1815 między N. Cesarzem Wszech Rossyy i N. Królem Pruskim*, Art. II, „Gazeta Krakowska” Nro 58. Z Krakowa Dnia 19 Lipca 1815 Roku WE SZRODE, s.b n. [701].

⁴ *Traktat Przyjaźni zawarty w Wiedniu d. 21 Kwietnia (3 Maia) 1815 między N. Cesarzem Wszech Rossyy i N. Cesarzem Austrii, Królem Węgierskim i Czeskim*, „Gazeta Krakowska” Nro 60. Z Krakowa Dnia 26 Lipca 1815 Roku WE SZRODE, s. 726.

Pruskim [...], zawarty i podpisany został w Wiedniu (21 Kwietnia) dnia 3 Maia r. b. traktat, który słowo w słowo brzmi iak następuie. [...].

Art. 1. Miasto Kraków wraz z swoim okręgiem uważane będzie na wieczne czasy za miasto wolne, niepodległe, i ściśle neutralne pod protekcyą trzech wysokich Stron kontraktujących.

Art. 2. Okręg wolnego Miasta Krakowa mieć będzie za granicę na lewym brzegu Wisły linią, która zaczynając się od wsi Wolica przy uysciu strumienia, który przy tej wsi wpada w Wisłę, poydzie w górę tegoż strumienia przez Cło, Kościelniki aż do Czulic, tym sposobem, iż te wsie należeć będą do okręgu wolnego Miasta Krakowa. Ztamtąd idąc wzdłuż granicami wsi, liniia prowadzona będzie przez Dziekanowice, Garlice, Tomaszow, Karniowice, które również pozostaną w okręgu Krakowa aż do punktu, gdzie zaczyna się granica odłączająca powiat Krzeszowski od Olkuskiego. Daley też liniia ciągnąc się będzie granicą brzegiem wspomnianych dwóch Powiatow aż do granicy Szląska Pruskiego⁵.

Tym samym jedynie lakonicznie zapowiadany w przytoczonych Artykułach Traktatów Przyjaźni dodatkowy, wspólnie podpisany przez Mocarstwa traktat w sprawie Krakowa otrzymywał swoje zasadnicze ukonkretnienie jako „TRAKTAT DODATKOWY *Tyczący się Miasta Krakowa, iego okręgu i Konstytucyi, między Dworami Rossyyskim, Austryackim i Pruskim*”.

Traktat ten, noszący wielce wymowną dla Polaków datę dzienną 3 maja, odsłaniał przed mieszkańcami Krakowa i okolicy w swoich dziewiętnastu Artykułach, z których pierwszych dwanaście publikowała „Gazeta Krakowska” w dniu 2 sierpnia, zamysł, jaki względem nich podjęły ościennne państwa zaborcze na Kongresie Wiedeńskim. Tym zaś, który to im komunikował, był Car Aleksander I, teraz również Król Polski, w którego władzy od 1813 roku pozostawał leżący wówczas w granicach Księstwa Warszawskiego Kraków.

Z pozostałą częścią Traktatu Dodatkowego, obejmującą Artykuły od trzynastego do dziewiętnastego, mieszkańcy Krakowa mogli się zapoznać w dniu 6 sierpnia 1815 roku. W tym niedzielnym wydaniu „Gazeta Krakowska” obdarzała krakowian sporą dawką politycznych emocji, publikowała bowiem nie tylko pozostałą

⁵ *Traktat Dodatkowy Tyczący się Miasta Krakowa, iego okręgu i Konstytucyi, między Dworami Rossyyskim, Austryackim i Pruskim*, Art. 1 i 2, „Gazeta Krakowska” Nro 62. Z Krakowa Dnia 2. Sierpnia 1815 Roku WE SRODĘ, s. 786. Dalej jako: Traktat Dodatkowy.

jego część, lecz także składającą się z dwudziestu dwóch Artykułów Konstytucję Wolnego Miasta Krakowa⁶, jako stanowiącą integralną część tego Traktatu⁷.

Należy odnotować, że również i przy tej okazji „Gazeta Krakowska” ograniczyła się jedynie do podania do publicznej wiadomości treści Traktatu oraz Konstytucji, bez słowa komentarza na tę okoliczność i jakichkolwiek doniesień o nastrojach krakowian spowodowanych tego rodzaju postanowieniami Rosji, Austrii i Prus. Fakt ten skłania do pytania o rację takiego stanu rzeczy, wziąwszy pod uwagę, że tego rodzaju doniesienia, jak na przykład o nastrojach ludności danego miasta czy kraju w związku z jakimś ważnym wydarzeniem, pojawiały się na łamach „Gazety Krakowskiej”.

Pierwszą wzmiankę będącą wynikiem zaistniałej sytuacji, o której mowa w przywołanych Traktatach, „Gazeta Krakowska” przyniosła dopiero w wydaniu z dnia 16 sierpnia 1815 roku. Była nią jednozdaniowa informacja zamieszczona w „Doniesieniach” na jej ostatniej stronie. Powiadamiano w niej, że: „W Xiegarni Jana Maja w Krakowie w ulicy Floryańskiej dostać można Traktatu i Konstytucji wolnego Miasta Krakowa in 8vo za złp. 1”⁸. Być może w tej przedostatniej informacji „Gazety Krakowskiej” z dnia 16 sierpnia 1815 roku wolno nam widzieć wyraz poruszenia serc i umysłów mieszkańców Krakowa, nieobecny w analizowanym przez nas okresie na łamach tej gazety, którego świadectwem byłaby właśnie owa publikacja Traktatu i Konstytucji.

O okazji do dania publicznego wyrazu przynajmniej nastrojom gazeta powiadomiła swoich czytelników w dniu 18 października, zamieszczając na pierwszej stronie Dodatku do środowego wydania „Programma Uroczystości ogłoszenia politycznego bytu Krakowa, Maiącego się odbyć d. 18 miesiąca i r.b. w dniu najsławniejszem Zwycięstwem ozdobionym”⁹. Czytamy w nim:

⁶ Zob. *Konstytucja Wolnego Miasta Krakowa*, „Gazeta Krakowska” Nro 63. Z Krakowa Dnia 6. Sierpnia 1815 Roku W NIEDZIELE, s. 798-802.

⁷ Mówi o tym Art. 7 Traktatu Dodatkowego. Zob. „Gazeta Krakowska” Nro 62, dz. cyt., Art. 7, s. 787.

⁸ „Gazeta Krakowska” Nro 66. Z Krakowa Dnia 16. Sierpnia 1815 Roku WE SZRODE, s. 843.

⁹ „Dodatek do Nro 84. Gazety Krakowskiej”. Z Krakowa Dnia 18. Października 1815 Roku WE SZRODE, s. b.n. [1057].

W. Prezydent Miasta wolnego Krakowa wezwie Władze tutejszego Miasta jako to: Kapitułę Akademią, Urząd Administracyjny Miasta, Radę Muncypalną mieyską, Przełożonych Instytutów tu będących, Kongregacyą Kupiecką i t.p. ażeby się dnia 18go o godzinie 10½ rano zgromadziły w Sali obrad Kommissyi, która iest tymczasowo w Pałacu Wielopolskich. O godzinie 11tej przybędą do Sali Kommissarze, i z zebranemi Władzami udadzą się do Kościoła Panny Maryi. O godzinie 11½ zacznie się solenne nabożeństwo, po którego ukończeniu, będą odcytane Akta tyżące się politycznego bytu Miasta wolnego Krakowa i iego okręgu. Poczem Te Deum zakończy uroczystość¹⁰.

Relację z przebiegu tej uroczystości, która odbyła się 18 października 1815 roku – w dniu będącym „najświeźszym Zwycięstwem ozdobionym”, gdyż przypadała w nim druga rocznica zwycięskiej dla Austrii, Prus, Rosji i Szwecji bitwy pod Lipskiem (1813), zwanej Bitwą Narodów – przyniosło niedzielne wydanie „Gazety Krakowskiej” z dnia 22 października. Donoszono w niej:

Stosownie do umieszczonego w przeszłej Gazecie pod Nr. 84 Programmatu, odbyła się w dniu 18 b. m. uroczystość ogłoszenia politycznego bytu Miasta Wolnego Krakowa i iego Okręgu w następującym sposobie:

Przed południem o godzinie 10½ zeszły się w naywiększy Gali wszystkie Cechy, Instytutu, Zgromadzenia i Władze Mieyscowe do Pałacu Wielopolskich przy Franciszkanach pod Nr. 212, na Salę Obrad Kommissyi. – Zgromadzone Cechy pozostały się na Dziedzińcu pałacowym. – O godzinie 11, za przybyciem do Pałacu JJ WWch Pełnomocnych od Nayiaśniejszych trzech Dworów Kommissarzy Organizacyynnych, Prezydent Muncypalności z Urzędnikami Administracyynnymi i Radą Muncypalną, powitał Tychże na dole przy wschodach pałacowych. – Po godzinie 11 udali się JJ WWni Kommissarze z zgromadzonemi Władzami i Instytutami do Kościoła Archipresbyteryalnego Panny Maryi następującym porządkiem: – Szły nayprzod Cechy z chorągwiami podług starszeństwa; za niemi Instytutu, Kongregacya Kupiecka, Rada Muncypalna z Urzędem Administracyym, Akademia, Kapituła, i JJ WWni Kommissarze, którzy we drzwiach Kościoła powitanemi zostali przez mieyscowego Pasterza, i tym samym porządkiem, w pośród uszykowanych w Kościele Cechów, udali się przed Wielki Ołtarz, gdzie zaięli miejsca dla siebie oznaczone, a Władze zabrały miejsca w Stallach. – O godzinie 11¼ zaczęła się solenna Msza, przez JW Biskupa Nominata miana, po ukończeniu której zostały odcytane Akta, tyżące się politycznego bytu Miasta Wolnego Krakowa i Jego Okręgu, poczem odśpiewane było Te Deum, przy

¹⁰ „Dodatek do Nro 84. Gazety Krakowskiej”. Z Krakowa Dnia 18. Października 1815 Roku WE SZRODE, dz. cyt., s.b.n. [1057].

wystrzalał moździerzy razy 100. Po skończonem Nabożeństwie, cała Parada tym samym ruszyła porządkiem, i przed Kościołem zakończyła się przez powszechny okrzyk: „Niech Żyją Nayiaśnieysy Monarchowie, Protektorowie Miasta Wolnego Krakowa z Jego Okręgiem!”¹¹.

Monarchów tych, nieobecnych na uroczystości ogłoszenia politycznego bytu Miasta Wolnego Krakowa i jego Okręgu, reprezentowali ich pełnomocni komisarze w osobach: hr. Józef Sweerts-Spork (Austria), bar. Ernest Wilhelm von Reibnitz (Prusy) oraz Ignacy Miączyński (Rosja). Zaś biskupem nominatem sprawującym mszę w kościele Mariackim był Jan Paweł Woronicz, jezuita do czasu kasaty zakonu, w 1815 roku mianowany przez cara Aleksandra I biskupem krakowskim i senatorem Królestwa Polskiego.

Relacjonująca powyższe wydarzenia „Gazeta Krakowska” donosiła w tym dniu także:

Wychod z Kościoła poprzedziło rozdanie publiczne Odezwy przez JJ WWch Kommissarzy wydane, do Obywateli Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu, której osnowa jest następująca:

KOMMISSYA ORGANIZACYJNA

przez Trzy Nayiaśnieysze Dwory ustanowiona,
do Obywateli Wolnego Miasta Krakowa i jego Okręgu.

W pamiętney na wieki epoce Kongressu Europejskiego zebranego w Wiedniu, kiedy Nayiaśnieysy Monarchowie, trapienemu długimi mordami i nieszczęściami świata, wspaniale wracali pokoy, wymierzali sprawiedliwość, i stosowne do Naywyższych, zawsze dobroczynnych widokow, Narodom zakresłali istnienia, nie uszedł także Ich Oycowskiey pieczołowitości los wasz Obywatele Wolnego Miasta Krakowa i jego Okręgu! a pod szczęśliwą rękoymią najpotężniejszego między trzema wielkimi Mocarstwami związku, otrzymaliście byt wolny, niepodległy i ściśle neutralny. Zaręczaią wam tenże troiste, niezłomne i nieodzowne przymierza. Pod ochronią Trzech przyjaźnych Mocarstw tarczą używać będziecie szczęścia spokojnego, poświęcając się Naukom, Kunsztom i Handlowi. Konstytucya liberalna, do Charakteru Narodowego zastosowana, ten naywspanialszy Pomnik Wielkomyślności i troskliwości o dobro wasze Monarchow, zapewnia pomysłność każdego Mieszkańca tego Kraiu. Trzymając się świętobliwie Jey

¹¹ „Gazeta Krakowska” Nro 85. Z Krakowa Dnia 22. Października 1815 Roku W NIEDZIELE, s.b.n. [1061].

zasad, staniecie nieomylnie na wysokim stopniu szczęścia, na którym was Ich mądrość i dobroczynność postawić chciała, a które potężna Ich Opieka ustali.

Obywatele Wolnego Miasta Krakowa i jego Okręgu!... W skutek Artykułu 7go Traktatu Dodatkowego zawartego w Wiedniu dnia 21 Kwietnia (3 Maja) roku bieżącego, Kommissarze Trzech Nayiaśniejszych Dworow zebrali się w tem tu Mieście, ażeby być Wykonawcami Ich Naywyższej woli i ustaw dla waszego dobra zakreślonych. Nam się dostał zaszczyt przewodniczyć wam i kierować kroki wasze do tego wielkiego celu pomyślności publicznej, który wam Dobroczynność Nayiaśniejszych Trzech Monarchow oznaczyła. Uwiadomiac w was solennie ninieyszem Obwieszczeniem o rozpoczęciu Urzędowania naszego zaręczamy wam z naszej strony, iż do spełnienia tych wielkomyślnych zamiarow Monarszych połączonemi siłami gorliwie przykładac się będziemy. Spodziewamy się nawzajem, że Obywatele Kraiu tego Wolnego, przeciwi nayżywszą wdzięcznością dla Nayiaśniejszych Monarchow, wielkość dobrodzieystwa im wyświadczonego godnie ocenić potrafią, i do uszczęśliwiających skutkow iego, dobremi chęciami, zupełną ufnością, iednomyślnością i powolnością, z swoiey strony dopomagac będą. – Dan w Krakowie na Sessyi dnia 12go Października r. 1815¹².

Tak uświetniona obecnością komisarzy oraz ich odezwą uroczystość ogłoszenia bytu politycznego Miasta Wolnego Krakowa i jego Okręgu, o której donosiło niedzielne wydanie „Gazety Krakowskiej”, otwierała nowy rozdział w dziejach Krakowa, znany jako czasy Rzeczypospolitej Krakowskiej. Czasy, które w zamyśle niejednego z uczestników tej uroczystości miały przynieść pomyślność w ten sposób powołanemu do istnienia Krajowi.

¹² „Gazeta Krakowska” Nro 85., dz. cyt., s.b.n. [1062].